

3015 ЛЕДЖИЯ ЦЕРИ

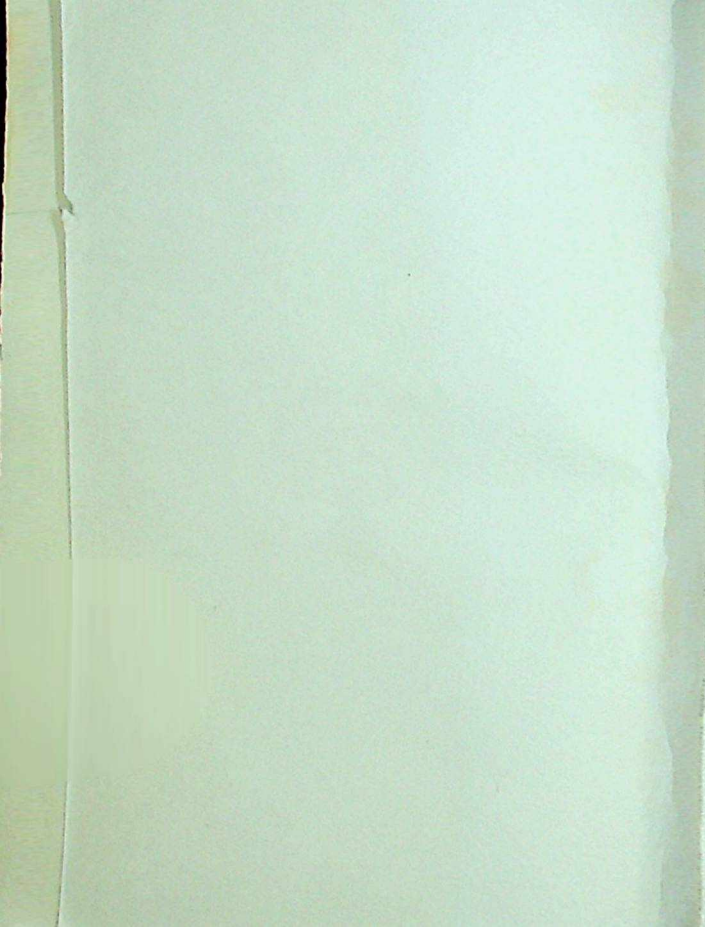

Т Ö Р С К И

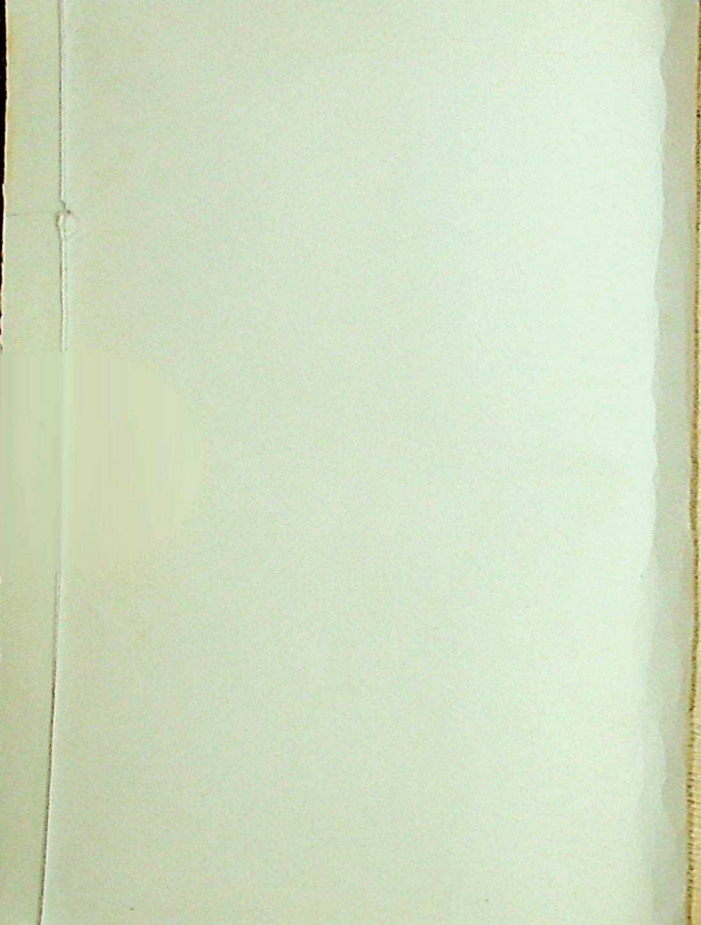
ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ
ЭЛСТ 1941

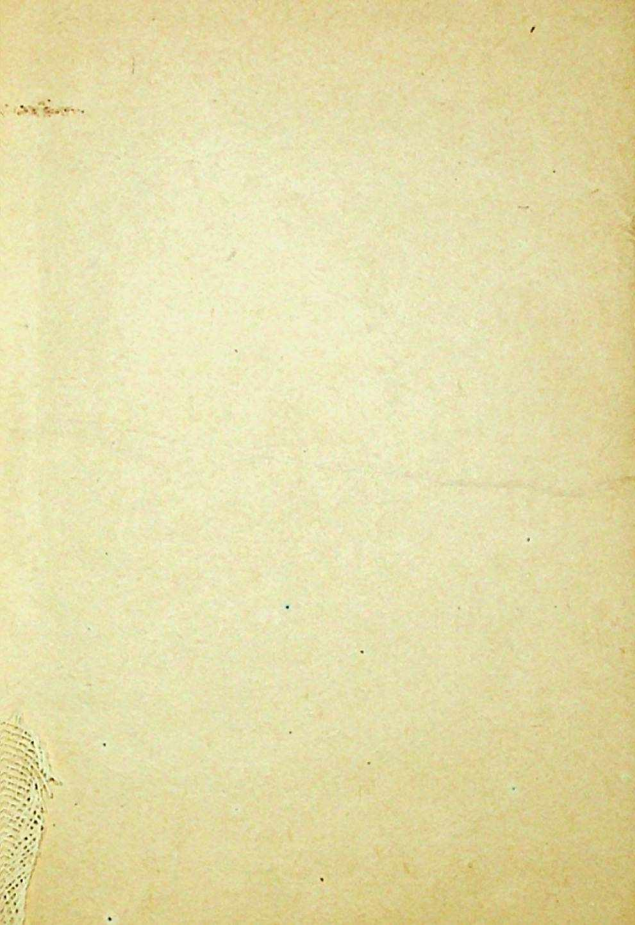

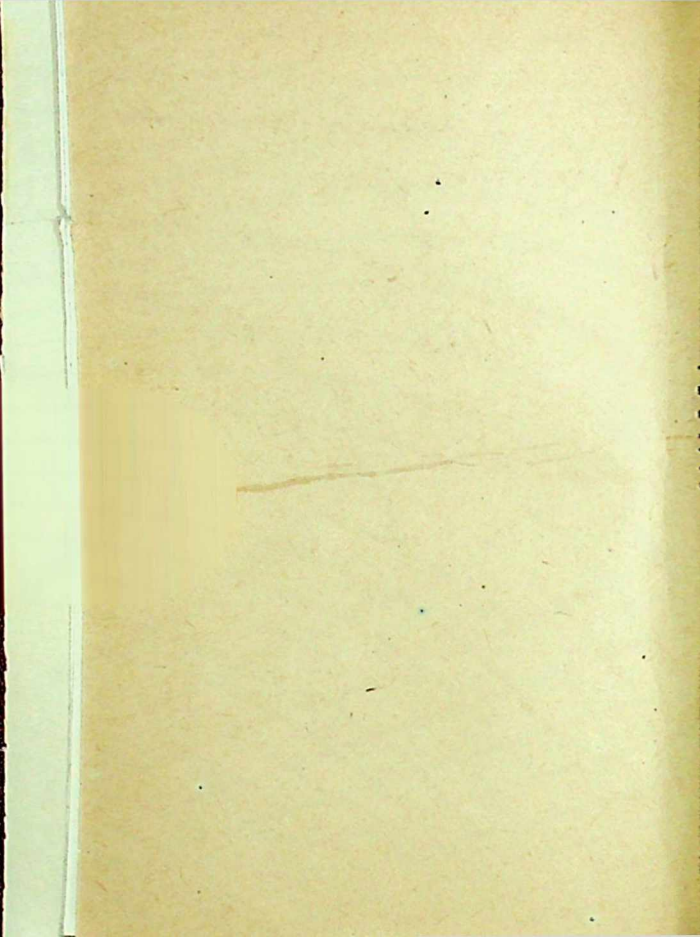

1941

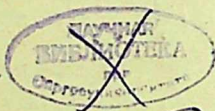
ТӨРСКИН

2000
2000

1585
1900

ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ
ЭЛСТ—1941

БИБЛИОТЕКА
Калыницького
исследования
И И
истории

298818

СӨНЪГИН ДУН

Стол эргэд суугъита,
Уух идэнтэ элвглэ,
Эмгд, өвгд авита,
Эн сөнъгим эдлитэ.

Энъгин залус суугъита,
Эн хотигъан эдлитэ,
Күүрин саягъан эклитэ,
Келсэн сонъсхи баягъитэ.

Багъчуд сергмджан гаргъита,
Байрин нааран кегъитэ.
Домбр, хууран татита,
Дахад бичир биилитэ.

Мана колхоз өнрлэ,
Магтм уга, үннлэ.
Уга биш баяналэ
Угатэ биш байнла.

Бумбин орн күслэн
Бүтсиднь йөрälэн тальвитэ
Хамг амтнн төвкнү
Йөрэдж сөнъган өргитэ.

Зандрен улан даягъан
Затэр амтнн ясита.

Шин джиргълан йөрәгьитә
Ширкин толгъа харгъулита.

Хоша хотна гиичнр,
Хонад манъгъдур хәритә.
Улв дулан орити
У болчкад, таастала.

1940

ЛЕНИНӐ ТУСК ХАЛЬМГ ДУН

Йовсн хаалгъмди хату билӓ,
Яду болн чагчм билӓ,
Йосн манд уга билӓ,
Ярм кӱзӱнд ӧлгӓтӓ билӓ.
Нойн, зӓӓснӓ, лам, хан
Нойлхдж цадхан меддго билӓ.
Алдр сулдхвр авхар удан
Арслнӓгин чидлӓн аксдж ноолдлавдн.
Алтайин ӧргн ик газрас
Агъу джиргъл хӓӓдж ирлӓвдн.
Ах-дӱӱнр орсла иньглӓд
Амулнӓ делдхӓр бославдн.
Зуугъад джилин цуста ноолдан
Зуурдин ӱкл болсн уга.
Зӱркнӓ халун ханлтаи ода
Зандн чамдан хальмг нерлнӓ.
Базг улан Ленин баатр
Бумбин орим тосхдж ӧглӓч,
Харнӓгъугъасн гетлсн хальмг эндр
Хаврин агъарар чееджӓн киилнӓ.
Келнӓ оньгдан кесг улс
Кӱнӓкӓ амрган дуундан дуулна.
Хальмг, орс, хасг, маньгъд
Хамгин баатран чама гинӓ.

Багш Ленин օпъгров гилднә,
Болв тернь худл эсй?
Ўкл уга мөнък джиргъл
Ўзсхиг чамд заяч օглә.

Кӯмн хамг дуугъан дуулий,
Кӯндтә Ленинән мел кӯндлий.
Энъгнсн цергәри тօрскән батлий,
Эндрк Ленин—Сталинән кӯндлий!

1940

БААТРИН ТУСК ДУН

Уси дунд допъгъдгси
Хуни дун йогър сӕӕхи...
Баатр Сталинӕн кӕндлдж дуулгси
Бумбин дун енъсг сӕӕхи.

Эн дун кӕрджиъндж нисӕд,
Энъ уга нутгарм кӕнъкниӕ.
Кели болгънарн кӕмн дуулад,
Кӕнъкӕ Сталинӕн энъндж дахна.

Сохр, харнъгъу, дӕлӕ сӕӕд
Сарин герлинь ончтала.
Сарул джиргълин саглрсн залад
Сталинӕ нернь ончтала.

Кӕгши нилх уга кӕмн
Кӕндлдж ӕгнь Сталин нерн.
Элдв сӕӕхи джиргълин экид
Эн нерн кӕрнъгнь болна.

Энъкр Сталинӕн ӕӕдӕн кӕндлдж
Энъгӕрн ӕмтн негдцхӕнӕ.
Эн нерни алтн цутхлнъгас
Эврӕнни хӕвӕн олцхана.

Орчлиньгин ӕмд нарн —
Ончта герлӕр гарч долвкна.

Чееджиннь цагъан седклән äмти
Ценгтнь Сталиндән күргдж ме-
дүлнә.

Уси дунд донъгъдгси
Хуни дун сәәхи гинәлә...
Уули гәрдин туск
Улсин дун енъсг сәәхилә.

1940

БААТРИН ДУУДЛГЪН

Ганъ халун асртлән джинъннә,
Галв сальки зад татв.
Амтни үүмән көл авна
Анъхун көдә көлврдж дольгалв.

Өргн теегиг дардж

Ончта дун шуугв.

Цаклгън болгсн очн

Цацгддж тег дүүрв.

Тана йосн, энүгән

Таанр зөрмгәр харстн.

Хортн, 3шәтирән, хамцдж

Хогинь таслчкад джиргъти,—

Эн халун үгмүд

Эрвлздж теегтм донъгъдв.

Хальмг чидлән аксчкад

Хортилари ноолддж, дарв.

Дүүрнъ, булгин усншнъ

Делвдж джиргъл буслджана.

Алдр Ленин баатран

Амлн, хальмг ханджана.

1939.

ӨӨНЧД

(Хальмгин түрүн газет „Улан Хальмгт“)

Энъкрлдж үрән
Экнь ёсклг.
Экин зүрки
Өндин үрдән.

Экдән үрнэ
Өндин зүрки.
Ээлтэ өргмджд
Эн ханна.

Эндрк өөнч
Экм болдм.
Таалдж нама
Шүлгч келэ.

Өөнчлэ хамдан
Өөнән угтджанав.
Улан ширк
Өөдән өргджәнäv.

1939

АХ-ДУҰНРТАН

Юльск панмудин мухлаллгънас сулдси
Западн Украиня болн Западн
Белоруссин оли амтид)

Андн панмудин даджранас
Ах-дүүнрм сулдцхавт.
Баатр Улан цергәсм
Бахта джиргъл аввт.

Газрин ууджм холас
Гаран танур сунъгъджанав.
Гар-гаран атхлдий
Газр төрскнән негдкий.

Хорха-шалз-хортсап
Хамх цокдж күүчит.
Булг болгси джиргъл
Байрар таниг тосджана..

Даджранас таниг хбөгүүлси
Дүмбр төрским—нари.
Маш халун герләри
Мөнъкин делкя солнъгътрулна.

1939.

ҮҮНД БИ ТӨРЛЭВ

Үүнд би төрлэв.

Үкл уга төрски.

Үүнд би өслэв

Үрм гилэ ори.

Көгшн экм үккдән

Келлә, нама дуудад:

“Өнр ик кишгчн

Өвртчн дүрәтә, эдлхч”.

Эн газрт төрсидән

Экдән ханад дуулнав.

Өнч өврткесн төрскндән

Өндин шүлгән нерәднәв.

1940

ТӨРСН ГАЗР

Нег цагт эн газрт
Насм немүр авла.
Көдән эки гидж эрт
Келдг билә әмтн.

Тийкд нусха му биләв.
Төрүц нүцки гордш биләв.
Хүв уга аак, баавмм
Хорма доран нама асрла.

Тоста гуйр иднәв гигъяд,
Тонъгърцглад уульсан меднәв.
Байна көвү дуранав гигъяд,—
Бааван ээрсән мартсн угав.

Аргъ уга эк-эцкән
Аюлта дашканла харгъуллав.
Күцшго күсл күцәтхә гидж
Көгшн эднән генүлләв.

„Уга гуйр хамагъас авхв,
Уульдм биш, сәәхн иньгм,
Аакчи дәргдг ирхлә,
Авч өк чамд тогъш“.

Баавм нама саатулад,
Бийдән шахдж дуулв.

Зөв медшго бички үрн
Зүткэд, енънэд уульв.

* *
* *

Тер газртан эн цагт
Төр кегъад одвв.
Элвг саяахи теегтм дүүрэд,
Энъ уга мал идшлнә.

Кезәнък маан нутгт
Колхозин селән бүүрдж.
Төрсн өргн теегм
Таньгдшго метәр хүврдж.

1940

ДЕГТР

„Эн дегтр уга билә,
Эрлг авч ирви?
Иим үзг үзәд угав.
Алин шулм авч ирви?“

Эн үг урднь би
Эрктнә зәәснъгәс сонъслав.
Хәрү өгх күн
Хотнд эс олдла.

Тер дегтрт ^{* *} үргсн күн
Төрүц ода олдшго.
„Эн дегтр мини“ гисн
Энъгин улс йир чилшго.
Эн дегтр уга билә.
Эндр келәрм өнр болв.
Иим үзг уга билә,
Ик орна зөөр болв.

1940

ХАВРИН ТУСК СТИХ

Хавр эклэд, цасн
Хяальдж, газр хагсв.
Мал, шовуд шуугв
Маш өдрмүд ирв.

Мелмлзгсн таньсг өрүн
Мануртгсн саяхн төвшүн.

Өл-маньхн тогърун
Өр тосдж доньгъдна.

Шаньгшван джиргсн дуугъарн
Шуугдж газрадан нүүнэ.
Менд баятн гиснэр
Ман деерэгъар ниснэ.

Делгсн көнджл тег
Девскр ногъагъар көкрнэ.
Нилх хургъд, ишкс
Нургън деернь мääльлднэ.

Тег бүтэджд идглсн
Таргън малмуд өөглднэ,
Байрин дуугъан дуулсн
Баатр төрскм дуньганэ.

Деер, тенъгрин на
Далвагдж гегс наадна,
Шуукрад хяакрджд ирэд,
Шовлзгсн зурмс шуурнэ.

Хаврин эн джиргъл
Хәләсәр чееджм ханхш.
Сәәхи цаган мактх
Стихд үгм күртхш.

Долан бернтә домбран
Делгр бер цокита,
Манургси хавран Цернтн
Мактси дуугъан дуулх.

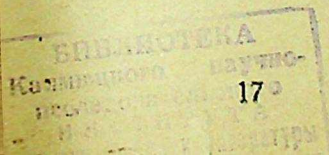
Күнъкигси домбринтн айсд ✓
Келәд, кевшәд одсвв.

Төгәләд дум цацгд,
Теньгр газр лугшул.

✓ Дольгалдж эрәтрси джирлгъәнлә
Дум көөлддж урлд!
Дала, уул, теньгсәр
Дүүрәд донъгдад од!

Билгин тоси үгмүдм
Булгин усншъ асхр!
Төр стихм, дуул!
Тавта урмдм тууль! ✓

1939

ГÄÄХҮЛИН ТУСК ДУН

Ариэл минн довлнч,
Адгъс гндж делснч.
Гääхүл гääххär бидн
Гарч гертäсн йовлавдн.
Колхоз мана öсклнъ гинä,
Күслнъ гääхүлд үсхлнъ гинä.
Одсн хөд негдгч гинä,
Öгдг нооснъ торгън гинä.
Буур мана уул гинä,
Бухнъ болхла газр гинä.
Аджргъ мана алтн гинä,
Акт дундан тогъстн гинä.
Тосн, үсн салагъар гооджна,
Түрмшг гндж кенд бäädв?
Уурхан санъ чилшго кишгд
Улснн джиргълин бийнъ байрлна.
Эн зöörин алтн булг
Энъ уга öргн, элвг.
Шурджнънад однч, күлг минн!
Шулугъар гääхүл үзүлнч, манд!
1940

ДУН ДУУЧ ХОЙР

Догълнъ нүльмстә теегт
Домбр ядсар донъгъдла.
Дөрвксн хагсу салькн
Дегдргсн айс кӱшәлә.

Домбрин генәртә дуунла
Дуугъан дууч үүрлүллә.
Харалин енъгсг дун
Харчудин зүрк менрәлә.

Дууч тингхт эврәннъ
Дуугъан зовлиъгдан нерәдлә.
Дүлә, кӱндә теегт
Джиргъл дууддж чашкурдла.

Дживкксн шин дун
Джинъгъддж онъданар
күнъкннә.

Дун, дуучиг күми
Дурар бүслдж сонъсна.

Дууч дуугъан өрг,
Деер, өдән ав!
Джинъгъксн өнр дун
Джирвтә мет нисг.

Газр, тенъгр лугшмар
Галвин чидләр донъгъд,
Кецәр урлдгсн джирлгъә
Кӱӱддж күцәд нәәрлд!

Дууч дуугъан өрг,
Днепр, Тень сонъсг!
Делад, джирлзад одг,
Делка бүклднъ кедг!

Донбасс, Урал, Кавказ
Дегц цугъар сонъсг!
Мелмлзгси саяхи Крымни
Маш джиргъл бахтг!

Дууч, дуугъан өрг,
Дала, тенъсәр кедг
Галв мет ниргг.
Газр бүтәдж кунъкиг.

Эврә тӧрски газрчнъ
Энъгдән чама хәләнә.
Дууч, дуугъан өддлүл,
Делка гәәхдж сонъсг!

1939

МАРХА

Ут сүүлтä халтриь
Уудан кемлдж дүүлиһннä.
Улан шар Мархань
Улан цергтän мордджана.
Нäамш эмгнä гертнь
Нär-наадн ниргнä.
Гурвдгч үрән экнь
Гаргъдж цергтän öгчänä.
Захин модн герäднь
Зелләд гиичир йовцхана.
Хотнань көвүггән äмтнь
Харул цергтän илгäджәнä.
Загльун ээдж Нäамш
Захин бернд биилджәнä.
Келсн күүки Кермашк
Күргән цергт идшүлджәнä.
Мазн кецтä Мархань
Маньгъдур öрүн йовджана.
Уйдгсн гүүдлтä халтран
Улан цергтän белглджәнä.

1940

САГЛРГСН СААХН ТÄРÄГЪÄРНЬ..

Саглргсн саяхн таягъярнь
Шуугдж трактор ниргна,
Сальк орад Ногъалань
Шунгсн кълган зална.

Сармтгсн саяхн теегарнь
Сайглгсн кългнь хатрна.
Занъгин саяниг зойгсн
Замбл ковунь йовна.

„Менд, Ногъала, менд,
Мя холин байр.
Деед узгин захас
Думбр харулчин бичг.“

Кууки кълган зогсав,
Ковуня гаринь атхв.
Занъгин сенриг умшад,
Зуркнь хансн мишав.

Саглргсн саяхн таягъярнь
Шуугдж трактор ниргна.
Саяхн кууки Ногъалань
Шамддж ургъц хадна.

1940

ХААЛГЪ ТОСХИЙ

Керәлдәд гарси ниич оln
Күчән холвдж көдлий!
Шундж дөрлдәд омгар дуули
Шулугъар хаалгъан тосхий!

Элстә, шората хаалгъан дардж
Эмиг чолугъар бүркий!
Өндин зовлнъ—бальчгас хөөгъдж
Өндр хаалгъ тосхий!

Эдлх, уух, зүүх хамган
Эн хаалгъарн зөй!
Элвг сәәхн ик джиргълән
Эвинь олдж эдлий!

Тосхий, босхий тиньгр хаалгъ.
Танъгъч гисәрн гарий!
Орчлнъгин аюл хаалгъ угаг
Оларн демндж дилий!

1940.

ӨВГНЭ ЙӨРӨЛ

Хальмг өвгн йовдж йовад,
Хаалгъ деер йовгън суув.
„Хаалгъ деер суусн угав,
Хар газрт суув“—гив.

Укс босад өвгн
Урвэд цааран йовв.
Келсн угтнь алньгтрад,
Кесгтән тагчг дахвв.

Одак келсиг ончлад,
Өвгнэс учринь сурвв.
Хамрин будкд өөрлдж ирэд,
Хальмг өвгн сурсидм хэрүцв.

„Хамг күүнэ йовдг газрнь
Хаалгъ болнус.
Улсин йовх арүн мөрд
Ууц бийären суудг уга.

Тосхджах мана шин хаалгъ
Төснь, келхд, арүн болтхал
Туугяр йов х күүнэ үул
Төснь, мел, даньгин бүттхя!

1940.

„АЛТИ ЦЕЦКА“

Кезәнә нег цагт
Китдин ик орнд,
Көркхи, бички күүкн
Күмнд өврдж болдж.

Зәәднъ мөрнә нургънд
Загълма күүкн наалдна.
Хурдар гүүлгънднъ төвләд,
Хасан авдг болна.

Тикәрә угатә күүкн
Тотхдж әмт оньглулла.
„Акад күүкмб?—гилддж
Әмти захас келлдлә.

Цай Цин-хуа^{*)} ода
Цолнъ гарсн болдг.
„Алти цецкә“ гидж
Амлдж Китд келдг.

Төрски Чансинь^{**)}
Японцир дәәлнә.
Түүнд күүкн өшрәд
Яду хамгиг цуглулна.

^{*)} - Цай Цин-Хуа — «Алти цецкә».

^{**)} - Чансинь — балгысна вери.

Олнайнъ джиргъл йсхәр
Уүдсн күүкн бәәдж.
Омгта дәәч болад
Уүлинь хортндан узулдж.

Партизанск отрядин командир
Пичкисн дәәнд ордгдж.
Булхад оргсн самураймудиг
Балв цокад тарадгдж.

„Алти цецкә“ нернәс
Аәдж Японцнр хорна,
Баахн китд күүкнәс
Баатр гидж чичрлднә.

„Хорта күүкн эн
Хорах кергтә уүг.
Бирд шулм эн
Бәәдж амрашго“ — гилдв.

„Алти цецкә“ бәрсиг
Алтар шанънх болв.
Амдәр, эсклә үксәр
Авч ирхинь зарлв.

Зар делкә тарв.
Зәнъг зәрминь авлв.
Монъгнд дуртань
Мекшлдәд гүүлдв.

Унрч нохас шагшлдна.
Уктлән күүк хәәлдв.

„Олдхш. Уга.“—гилддж
Оскягъан цокдж уульдв.

Көл кӧдлӧд дакнас
Кӱӱк бас хӧӧлдв.
Ичрӧн гееси эльчс
Иен*) авхар санъхадлдв.

Хӧӧв, хӧӧв олдхш
Хуухан мааджад зогслдв.
Алти кӧндрӧд уга,
Авдртан бӧӧгъӧтӧ.

Хӧӧврин туск зӧнӧг
Холас кӱӱкн сонъсна.
Чидлӧн аксад бӧӧнӧ,
Чама гигъӧд бӧӧнӧ.

Дӧрви зун цергӧн цугълулвл
Дунъгъра кӱцӧд суулдвл.
Дурта командир зӧрлгӧн
Тальвдж бӧӧдг болнал:

„Нег зӧрмг ухан
Нанд ордж ирвл.
Зӧрц хортнд бӧргдтн,
Зӱгӧр цаагъан унудта.

Бӧӧдл-чидлинъ шинджлтн.
Болв, бийӧн саглтн.

*) Иен-японск мӧнъгя. Нег венд 0,76
гр. цевр алти бӧӧдмн.

Дарунъ теднур бостн,
Дӓӓлӓд, кӓӓчӓд орктн“.

Дӓрвн зуугъарн йоввла,
Дӓн болад халдвла.
„Орнавдн!“ — гилдӓд хӓӓкрлдвлӓ,
Орад ӓгӓд орквла.

Дӓӓч командирин закврар
Дӓӓлӓд оркв хортдан.
Дӓӓнӓ склад хамхлад
Дотркинь кевтнь авв.

Цаглшго зер-зев
Церг авч ирв.
Чидл ӓсӓд одв,
Чансин гилдӓд бӓӓвл.

Чансинӓ нег хӓвргъд
Чирӓ бӓрлдӓд ноолдсн
Куӓкн цогцдан
Кӓнд шав авла,

Куӓкиг Японцир тикд
Кел бӓрсн сӓндж.
„Алти цецкиг“ таньхш.
Аман ачъгъалдад хулмадлв.
Зӓрмг куӓк бӓрхӓр
Зӓнъдӓн сахнълдв.
Командирӓн геесн партизанмуд
Кӓчӓн нигтлӓд бӓӓв.

Нег дакдж эди
Ниргәд Чансинур дәврв,
Ульицар партизанмуд орна.
Утьлта ноолдан асв.

„Алти цецкин“ дүртә
Алгдси күүк үзнә.
Бәәдл-дүрнъ мел
Бас йилгъшго тиим.

Ўксид күүкнәнъ хуви.
Ўмскәд хәләхлә, әдл.
Цай-Цин-Хуа ўксн
Джирклинъ зәнъг тарана.

Хортд әрkdәд, тавшад
Халад, байрлад бәәнә.
Түүрмд суусн командирән
Тегәд цергниъ сулдхна.

Иджлдси уулмудтан хәрү
Ирдж-чидлән чанъгъана.
Цай Цин-Хуа
Цергтән келнә.

„Дәәсрхч хортд
Доскан цокв.
Мекмди—уханла
Мөрмди гүүнәлә.

Гәргтә хортдан меклснд
Гош алддж инәлдв.

Күүкн үгән уттхәд
Келдж бәәдг болна.

„Аагъ цусан
Хармнхм биш.
Алдр Китдән
Хармнхм, харсхм“.

Күүкнә келси үгәс
Күн төрүц хаджихш.
Мөси болд ухан
Мөнък эдниг авлдж.

Тер күүкн^{*} ода^{*}
Тенд хол Китдд.
Өнрткәр, туурахар төрскән
Өшәтнлә ноолддж йовна.

1940

ТАРХА КӨВҮН

НЕГДГЧ ДУНЬ

Көгшн буурл кезәнә цаг болна,
Көдәнә өргн Алтай эргм.
Гань догшн халун бәәдж гинәл,
Газр шатм күчр бәәдж гинәл.
Догман Цагъан Зулха хан
Делкә могълцгдн хамхар седнә:
„Нанла ноолдх бөк альдв?
Нанла дәәллдх дәәч хамав?“
Иигдж келәд көгшн хан
Иргән сексн гертән кевтнә.
Бөкин гарин хүрүллгънд
Бөкүншнъ балцлгдх чидлтә гинә.
„Бәәдж эс чадсн
Байнв эн!—гилддж
Цахрин әмти зәрм
Цагтан келдг сәндж.
Хаана алвтин хар әмти
Ханьгъл уга, энлгътә бәәдж.
Олн сай тедн дотрас
Ончтань эмги өвги хойр сәндж.
Хумха цагъан өвги эмгтәгъән
Хүв—джиргълдән гундад сууна.

Таалх, энъкрлх үрднх хорсид
Тенъгрт заргъ бәрәд гарна.
Хумха өвгн эмгн хойрт
Хуцх ноха уга болна.
Магтх кўлг чигн уга,
Маальх хургн чигн уга.
Кизәр ишкәгьәр зүүцүлдж
бәргсн

Кө хар гер-өргәнх.
Хаана шавхрт хәәрн болснх
Хотин әмтәхн—аршанх.
Өвр уга галзи цар
Өвгнә гесинх теджәнә.
Ус, аргъс ачад
Уух, идхән олна.
Теглг хар эмгнх
Ташмр хаанад ташна.
Тәвн тиим эмгд
Ташмр ташджагъад дуулна:
—Зулха хан зергәс манд
Заядг болхнчн, неджәд үрд.
Тенъгр нүдтә болхнч,
Тер тоотиг медхнч!
Маньшр бурхд мани,
Манд буй заяхнч...
Ташмр ташгдад одхнч,
Түүкә хааг ханъгъахнч.—
Өрлә босад үкрин баас
Эмгд урлдж цуглулна.

Кен негнаси икар аргъс
Кехар хоорндан зүтклднә.
Дүнъ—дүлә өрүнәс ави
Данъгин ташлгъна ә зогсхш.
Ўд кецәсна хөбн оч
Ўзгәдән эмгд тарна.
Хаана хатнд дурта нүднд
Хәәрн болдж ўзгдхән күслцхәнә.
Цахрин тәвн эмгн нег
Цуглрад хатнд одцхана.
Хурмст өвгнә хар эмгн
Хатнд сөгдн келдж бәәнә:
—Тани зәрлг кўцәдж, тўмн
Тергн ташмр ташввдн,
Тәвн эмгни нерн деерәс
Танас мини сургчм, сакусн,
Тәвн джил болсн ўмкә
Тер аадмган өгч хәәрлти,
Чнидмг кедж уунавдн,
Цееджмди хагсад бәäv.—
Хатн чавкаддж босад,
Хамран бирзилгъдж ўнрчлв.
Замчан дууддж авад,
Зәрлг болдж келв:
—Ундассн тәвн эмгнд, аадмгин
Усар хөөрмг хольдж өг. ✓
Уси голта хөөрмг көгшдт
Унд хәрүлхд зокалта болдг.
Неджәгъәд тевш гашун хөөрмг

Нөг кийгъяр эмгд дарв.
Бозан тамгълдг, борцан тоолдг
Байн хаандан гундад хярлдв.

ХОЙРДГЧ ДУНЬ

Хурмст эмгән ирм цацу
Хаанад ус ачхар гарна.
Бозиннь шавхрт күртхән
Боодг уга ухалдж авна.
Эмгн гериннь сүүдрт газа
Иигтә уц ээрдж сууна.
Хар герән бүслх
Хошлнь кехән ухална.
Зулха хан өвгид уурлдж
Зуд болгсн аюл татна.
—Түмн бочк ус ачхасн
Тунь негиг тату ачджч!—гиня.
—Хаани зергәс, тәвдж өгти,
Хар эмгән үзлго одсв.
Кезә би танд
Келситн эс күцәләв?—
—Далта көгшн намаг эн
Дәәләд яяхар седдв?—
Дотран нигдж өвгн
Дарунь санад тотхв.
Хан түшмлән дуудад тальвна:
—Хяльгсн зүгдг эн донькиг
Хойр нүдндм бичә үзүл!
Хол йовул бийәсм.

Өргн Шартг далан көвәд
Өттә замгт күргджд хай.
Түшмл үкс көгшәг
Түлкәд, чичәд, гаргъад оркв.
Гиджгәснә авад сегсрджәгъад,
Гериннә үүдәр орули шивв.
Өвгн пилд гигъад,
Орн деерән тонъгъагъад тусв.
—Я—я! дәрк—татад
Ягълалад эмгн энъсв.
Баатрин гарин орм гиджгтнә
Булхг нүкд гаргъад оркдж.
Зургъан сардан Хурмст
Зүүлг юмншнә кевтв.

ГУРВДГЧ ДУНЬ

Нег өрүн эмгн
Нәнчәд Хурмстиг серүлнә:
—Сөөнә зүүдндм орв,
Соньн нутг бәәдгчи.
Дуута Джанъгърахн гих ик
Алдр нутг бәәдгчи.
Авртә, авртә хан, нойиг
Алврдан орулад авад бәәдгчи.
Алвртнә гидм болхла
Аәрг, чигәгъәр элвгдж,
Тосн, үсн сала-сахлар
Кецин усншнә гоодждгчи.
Тер нутг бидн

Түшхм болвза?

—Джили, зүүд иткдг,
Джиргъл алдас оlnач?

Гидж хамр доран

Генн өвгн келдж сууна.

Өвгн уурли тусад гертэсн

Өлвкэд, шилвкэд гарад одв.

Ардк нутгас оч

Аргъс ачхар гарад йовв.

Хуучн нутгд хуралгъата аргъсн

Хаджуднь баран үзгднй.

Шидрддж ирэд өвгн

Шагъагъад герднй.

Кир нугъудтан идгдсн

Көвүн сурклад кевтнй.

Цаарта хагзл толгъаднь

Цагъан өтд бигшлднй.

Улм өөрдэд халәхлә

✓ Умкә үнр гарна.

Теньгрин ганъ халунд

Тесшгогъар шатдж.

Эцци галзи даагън

Эмәл хазартагъан

Ара киигъән авад,

Аргъсна ца кевтнй.

Зүгәр өвгн ән тусад

Зөв эргэд, зальврад гарв.

Аәмгтән күрэд буутлан

Ардан ормадад йовв.

Өвгн гертән тагчг
Эс медсәр сууна.
Хот кех аргъс орулхар
Хар эмгн гарна.
—Авхар одсн
Аргъснтн ягъла?
Ю, ичквт,
Ягъснтн энв!—
—Күн болдж ääгъäd угав.
Көк даагън көвүн хойр
Көндäгъäd оркв зүрким,
Келхд газра юмн болта.
Ûмкä ÿнрärн көвүнъ
Ûквс, төрүц өördхкш.
Көк даагън хаджуднь
Көлвädäd кевтнä.—
—Ода күртл геннитн яяхв!
Орх оругъас зулдгитн яяхв!
Тан мән хойрт тертн
Теньгр илгäси көвүн, даагън.
Генн өвгндән гундрхад
Газр дарад чашкурддж уульв.
—Öтр авч иртн!—гигъäd,
Öвдглдж суугъад мörгв.
Бедрäd тергән зүүх хоорнднь
Бедртä ус эмгн ачв.
—Ундассн болх көвүн күлгтägъән
Увдинь гаргътн!—гидж келв.

198818

Күрч ирэд
 Көвүнә өрү бийднъ зогсад:
 —Күн зүүтә юмн болхнъ,
 Куки, ус уугъич.
 Эрт серг, өтр босич,
 Эмгидән күргдж өгнäv.—
 Тииклә көвүн эвшәдж босад,
 Тамтрад көл ишкв.
 Утхурта усна өрәлинь уугъад,
 Унгси даагъан үлдләри услв.
 Ам авад, чееджнъ сергәд,
 Амлси көгшәд ханлтан өргв.
 —Аав мини, өөд ханлтм
 Ач күргси танд болг!
 Нама гиси седклити би
 Насни туршт мартхшв!—
 Аргъсан ачад өвги
 Хәрв герәдән,
 Ардаснъ даагъта көвүн
 Хатрад йовв.
 —Кен хаана алтв?—гидж
 Көвүн сонъмсдж сурджана.
 —Догши Зулхан цахрихи гиси
 Дахлдси хәрү сонъсна.
 Эмги тосдж гарч ирэд,
 Эвләд гичиг даагънаснъ

буулгъв

Өнчид элкнь хатсидан энъкрлэд,
Элкндән шахдж Тархаг үмсв.
— Көөрк, көөрк! — гидж уулэд
Көвүг герэдән орулв.
Кир, нугъудинь угъагъад
Күми джилвтм көвү кев.
Даагъинь Хурмст асрад,
Дугтргсн хурдн күлг кев.
Номгън нуурин көвэд
Ногъа хаздж инцхэдг болв.
Наснь багъ болв чигн
Нургъ — турунь баатр янзтә.
Амтн көвүг шинджлэд,
Алнь болад бәәцхәнә.
— Негго күн биш.
Нертә болх аштан.
Өнчи өвгн эмгн хойрт
Өргмдж өк кишг эн.
Өнчнә кишг өвртнь гидг
Өөдлт делгрүлх үрн эн.
Күн болгън тиигдж келдж
Көвүг аджглдз ханхш.
— Нернч кемб? күкн,
Нутг, отгчн хамав?
Аав, ээджчнь амдий?
Альдв ода теднч?
Шин эк тиигдж сурснд
Шанагъан түшдж шугшн келв:

—Нерн угав, аав, ээджм
Ниднин арлдж одла—гив.
—Сәәхн иньг минь-гигъад
Саамлад Амулнъ тархаг өкәрлв.
—Үрм бол!—гидж ээрәд
Үмсәд толгъагъинь өрчдән шахв.
Дөрв хонсна хөөт бийд
Дегд көвүг үүдвр иднә.
Хотна күүкдлә үүрлхәр шиидәд
Хурдлад гертәс гарад одна.

ТАВДГЧ ДУНЬ

Хаана көвүн түшмлин көвүдтә
Хагт шагъа наачана.
Аашсн Тархаг үзчкәд,
Ах түшмлин көвүн келдјәнә:
—Му ходжгър аашна,
Манла шагълцхар йовх,
Санан уга юмб!
Ююгъан бодлж наадхмб?
Хаана көвүн Бадм өмнәсн
Хәрүд зәрлг болв:
—Залу күн нааднав гихлә
Зөрсинь цокдг йосн уга.—
Түшмлин көвүн ду тасрв,
„Тимчн“—гигъад аю дахв.
Тарха үкс күрч ирв.
Түшмлин көвүн ходрдж сурв:
—Манла шагълцхар ирвч?

Монъгн, алтн бӕәнү?
—Наадулх хӕӕрн бӕӕхнъ
Наадад чигн оркгов—гив.
—Наадх саамин энчн
Неккн тулм алтн.
Ююгъан тӕвдж нааднач?
Ююгъан ӕгнӕч шӕӕгдчкӕд?
—Кемр тадн хӕӕрлхлӕтн
Кӕгши аав, ээджӕн
Кӕк даагътагъан
Кевтнъ бодад нааднав.
Теднӕн шӕӕгдӕд оркхларн
Тергӕн, царан боднав.
Тӕӕнӕс давхнъ нам
Тер герӕн боднав—
—Мӕрӕнъ багъ болв гидж
Наадуллго бӕӕхм биш.
Ӓрцг, сах ӕгтн,
Ӓр кегъӕд наадтха.
Хаана кӕвӕнӕ закврар
Хойр ӕрцг, сах авв.
Хойр ӕрцгӕн ӕрӕд,
Хамдан гарад зогсв.
Ах тӕшмлин кӕвӕн
Алтн ааругъар хагъад
Алдад оркв.
Аман анъгъад зогсв.
—Тарха, ха гидж
Тендӕснъ негнъ келв.

Деедж халгънь хәләд
Деегүрнь гарад одв.
Хойрдгч халгъндан
Хошадлулдж тусхав.
Көк чүүкл сах
Гулмтд биилдж зогсв.
Көвүн санапр өвдгләд
Кевтнь церәд авчкв.
Тер саамдан гурвн
Тулм алт шүүв.
Невчки зуур дакад наачагъад
Нег тулминь хәрү шүүгдв.
Тернь бас ухана мек
Ташр кунък цецнә тоолвр.
Дакад чиги наачахар
Даслт өгчәсн сәндж.
Тулмта алтан ханцндан чикәд
Тогләд гүүгъәд, йовад одв.
Алтан шүүгдсн наадачвр
Арднь гурвиллдж үлдв.
Хойр тулм алтиг
Хойр чигчәгъәри өргәд,
Аав, ээджиннь дерин өми
Авч одад аргъул тәвв.
Буурл өвгн чочн тусад:
—Юмб энчн?—гив.
—Бәәнә йир! Хазн—гидж
Бер көвүн хәрүлв.
Ээдж аав хойрнь дже—гитлән

Энъ уга байрар дүүрлдв.
Келх үг гарл уга
Кесгтән башрдад улалдв.
—Хамагъас аввч?—гидж
Хурмст мишән сурна.
—Хаана көвүнәс шүүвв—гидж
Хагърдж цаадкнь инәнә.
Дөрвн зүсн мал эднәхн
Далагъар хулдад, күцәггәд авна.
Гууль гуушго болдж байджад,
Газр дүүрнъ мал өскнә.

ЗУРГЪАДГЧ ДУНЬ

Байджна бүүр йөрәх
Байрин нәр кенә.
Хоша хотна ядутнр
Хүрмд цуглулна.
Арзин сүүр бәрлдәд, шуугад
Амульн—джиргълән товчлдж
күүнднә.
Алтна көрнәгәс әмтнд көвүн
Аршан метшиң түгәдж күргнә.
Ятх, хуурин цегән айс
Йогър сәәхнәр күнъкнә.
Дуучнр, биичнр манъна тиньгр
Дахад—дуулсн, биилсн бәәнә.
Герги залу хойр босад,
Гашута ду джинънүлдж дуулна.

Эмгн өвгн хойрт арзин
Эркн сөнъгән бәрүлнә.
Тевк болгсн көрккн бер
Тархан ээмд гаран күргв.
Шар улан залу биичд
Шогъл хайдж дөгәв.
—Хәдрис, хәдрис!
Өскәгъяри мульджад од,
Өвдчәри суугъад од,
Хәдрис, хәдрис!
Хәрдж ирәд мольтрус!
Тарха көвүн цегләд од,
Тавгари дугърад од,
Дугърад од, деләд од!
Алт икәр шүүгъад орк,
Авч ирәд түгәгъад орк,
Хаана көвүг хоосрулад орк,
Хоосрулад орк, шүүгъад орк!
Хәдрис, хәдрис,
Ханък—хүнъкл татад орк!
Бедрәр дүүрнъ арзиг шавхдж,
Бүклднъ Тарха зооглчкад:
—Түрд гилт, аавир, ээджир,
Туудж тадндан келсв—гив.
Алдр нойн богд Джанъгъра
Амулнъгта нутг гидж бәәдг.
Бумбин оран делдгсн
Баатрмуд гарлгъта нөкдтә гинә.
Альков, авч ирлт,

Арзасн кедж өглт!
Танд Джанъгърин туудж
Тегад келдж өгсв.
Арзан эдлчкэд көвүн
Алхад, ишкмнэд йовчкад,
Барана өмн зәмлдж суугъад,
Бүтү хоолан ясчкад:

—Эрднин эки цагт гаргсн,
Эн оln бурхдин шаджи делгрх
цагт гаргсн,

Так Зула хаани ач,
Ўзнъ алдр хаани көвүн
Ўйн өнчи Джанъгър баядг гиня.
Эрки долан настадан
Дордин долан ор дорацулад,
Дуута Джанъгър цолан дуудулгсн
болдг.

Эрки шарин зургъан минъгън
Арви хойр баатрмудаснь давуни.
Төвшун Ширкин ач
Бок Монъгн Шигшргъин уугън
урн

Шилтә занди Герл хатнь
Хөрн хойртад гаргсн
Төр шаджи хойринь
Гар деернь тавдж өгсн
Эрки боднь
Арслнъгин Арг Улан
Хонъгър болдг—гидж келгдна.

Мини чиви гих уга
Мел нег бүүлиңәр бәәдг болна.
Укл уга мөнъкин орта
Урглджд күүн хөрн тавн наснь
Дурәр бәәдг,
Увл уга хаврин кевәр,
Даарх кинти угагъар,
Халх халун угагъар,
Данъгин сер-сер гисн сальктә,
Бур-бур гисн серүүн хурта
Бумбин орн тернь болдгчн—гиня.
—Тиим сәәхн ориг эс
Түшдж болдв, манахс,
Таниг дуудж бәәнәв,
Тингәрән седклән тәвий.
Догман Зулха донамн хааг
Дорацулад оркхнь Джанъгър—
гигъад,

Дор ормасн босад ирвл
Дардагъад баатр кевәр зогсвл.
—Келә билисв, не
Кенә зүүдн үнч?
Авчати эн Тархагъасн
Амтн бәәдж—гигъад эмгн
Чикнднл өвгнәннь шимнддж келв.
Тарха сөбннь дуусн
Тасчад, шуучад агсмнв,
Арвн—хөрн залус
Арә гидж кевтүлв.

ДОЛАДГЧ ДУНЬ

Манъгъдур өрүн болхла
 Мацг авна көгшднь.
 Саак көвүд хагт
 Шагъа наачана.
 Тарха эн—тер уга
 Теднүр гүүгъад ирвә.
 Шагълцхар седхләнъ
 Шүрүлкдж көбцхәнә.
 Гертән ири тагчгар
 Гөнъгигъад сууна.
 Нарн суух күртл
 Нег дүрәр бәәнә.
 Аав, ээджнь көвүнд
 Алнь болад бәәцхәнә,
 Ёг келүлдж ядад
 Ёүмәд, зовнәд гарцхана.
 Сө... Сарин сарул.
 Солньгътрген оддуд чирмлднә.
 Барана өми чөклзәд,
 Баатр көвүн кевтв.
 Зуг өрүнднь оч
 Занъган чикднь гаргъв.
 Хаана көвүнә хүүкрлснд
 Хәрүд гундлтагъан келв.

НӘӘМДГЧ ДУНЬ

Көк даагъан хәләхәр
 Көвүн нур орна.

Хаана ѓргä талас
Хаалгъинь шуудтнь керчäд,
Шинджч Цагъан күүкн
Шурджиънад аашна.
Эрвнь сäахн бишмүднь
Эн—тенднь делснä.
Элдү кѳркхн цогцнь
Эрвäkä мет биллнъннä.
Ирн бийäрв күүкн
Инан келдж бäанä:
—Эн тер уга
Эрки менд ирвт?
Хаана күүкнä зарцар
Хäрнь медхär ирлäv.
—Гäävгъа күүгъärн та
Гаргъхар бääхмт зооган.
Танд наадн болхар
Тѳрсн кун бишв.
Зог кех кѳвүд
Зулхан цахрд олдх.
Бийим бичä кѳндäти
Бурута болх тегäд!
—Ах мини түдлт,
Амн үгим сонъслт.
Бѳк Мѳнъгн Шигшргъин үрн
Богд Джанъгърин нутгас ирсинь
Би лавта меднäv.
Амнасн äмтн хѳѳгъдг уга
Арслнъгин арг Улан Хонъгъритн

Арүн сәәхнәр меднāv.
Гер бийдән буулгъхар
Гарч йовсити меднāv.
Шинджч күүки хормагъан унджу-
лад,

Шил гәрд бәәшнъ темцв.
Арг Улан Хонъгър
Ардаснъ зонъгдән харв.
Күүкилә харгъсер йовдлан
Көк галзидан келв.
Көк галзнан күзүдәд,
Көвүн яяхан сурв.
—Күүнә газрт бийиннъ
Көлән сагдж ишк!
Келх үгән урдаснъ
Кезәчи ухалдж йов!
Галзнъ тингдж кели
Гаринъ долав.
—Таргълджа!—гидж даалгъчкад,
Тогләд хәрәд одв.
Зандрген улан кандиг
Зәтәр амтлад чанад оркдж.
Гурвулхи ууджана,
Газагъас күн уга.
—Аав, даагъим асрджати,
Аюлта цаг энти.
Зулад йовад одх
Зөв чиги харгъх.
Ән хаананти ширә

Эрк шилтә ӧнѣгта.
Сүүрлә мини келсиг
Санн ахлк кергтә.
Ах нойн богд Джанѣгър
Арнзларн довтлад ирхч биз
Алтн Цеедж кўнѣкә баатрнѣ
Аәлдәч мергн гигѣад келдг.
Кен хан хама бәәхиг
Кўнѣкә аәлддж меднә гинә,
Кўмни угатырнн зөвтә
Кергиг ахлулна гигѣад келдг.
—Ухата цецн харм—гигѣад
Урласнѣ Амулнѣ ўмсв.
Сав санѣхан хурагѣад,
Сүүдртән гарад ўуллв.
Келсинѣ ӧвгн сонѣсад
Кўцәх андгъаран ӧгв.
Налагѣад аашгсн малан
Нуурас услхар мордв.

ЙИСДГЧ ДУНЬ

Бас нег асхн,
Бүрүл дўнѣгә кемд,
Көк даагъан хәләхәр
Көвүн йовна.
Саак күүки амдад
Шуурдад, делсәд аашна.
Кўцс ӧбрдлго йовдж

Келдж йовна.
— Хаана күүкн танар
Хүүв кегъад бӕанӕ.
Аав, эеджӕн унтулчкад,
Асхидан ирти гилӕ.
Цагъан күүк йовулчкад
Цееджиннь тоолвр кенӕ,
Довун деер зогсчкад
Дуугъан дуулджана:
„Нарн сӕӕхн Гернзл
Намар яяхар бӕӕхмб?
Шинджч күүк илгӕгъад
Шил гӕрдӕри дуудулдмб?
Хаана хӕартӕ күүкн
Ходжгър кӕвӕнд дурлсний?
Хӕ йир ягънач,
Хавшад дахдж гӕӕхлч.
Снилӕд мордгси Герлм
Шулм болдж гарвл,
Шин тӕнл Гернзлм
Шил бӕӕшиньгӕси гархшл.
Гернзлии цеедждк ухан
Гатц йилгъӕ делггднӕ.
Гашута күүнӕ газрин
Гал гӕрмнь догшлна.
Альвлгси халун зӕрки
Адгъадж бичӕ кӕбрич.
Эрднин герлӕр мандлгси
Эрк Гернзл, минич!“

АРВДГЧ ДУНЬ

Шилин герләр мандлгсн бääшнъгүр.
 Сөнъ Тарха гүүгъад одна.
 Зун үүдинь татдж орхнь
 Зальтргсн алти ширә деер
 Зулхан үрн Геризл сууна.
 —Хәрин гиич өддән гартн! гидж
 Хан күүкн зәрлг болджана.
 —Эцк, экм тенд
 Эрднь чолун бääшнъгд бääдмн.
 Энти эврәм өргә,
 Эмәх бичә медтн.
 Тачасн ганзарн Геризл
 Тәмк Тархад нерүлв.
 Аль-бис болджагъад
 Арзар гиичән тоов.
 Хәр күн болад
 Ходжгър цемцәгъад сууна.
 Яльч күүкд босад
 Ятх, хууртан көг орулна.
 Зулхан Геризл Тархала
 Зергдлж суугъад келнә:
 —Занди Герл күүкнд бийән
түшүлхәр
 Залу сәәхн зөрмгәр мордлат.
 Ширкин унъиг Герл харадж
 Ширгхити тенъгрәс эрлә.
 Бийдән хорлтта шулмиг та

Белкүсарнь шаадж унъгъагъад,
Оцл көк галзнари довтлад
Ори—нутган темцад гарлат.
Сар нарни көл дорагъур
Салькнас хурдар гүүлгад йовлат.
Гурви сара газрт йовчкад.
Галзнти эцад зогсла.
Тогъсти саяхи күзүнъ
Тасм болтлан нәрдад,
Ширкг зузан далвнъгнь
Шидмси мет нәрдад,
Зургъан тө чикнь
Зута дүрәр унджад,
Баатр саяхи бийинти
Бахлур сулдад кевтләт,
Текад мунад кевтси цагтти
Тан деерәгъяр хун нисдж ирад,
Түрси мөрн көвүн хойрт
Тус буйн болх гигъад,
Ам өгхәр амидти
Амtäхи эмән дүрәд нислә.
Тер хунд би хувләд
Танд ам залгълав—гидж
Геризл күүкн Хонъгърт келәд,
Герлин саяхнәр даавндж мандлад.
Эрднъ чолун ширә деерән гарад
Эрклдж кевтдг болна.
Хонъгър бийән үзүлти гидж

Хан күүкн эрснд
Көвүн Хонъгъртан хүврэд,
Күрдэгъад босад ирв.
Шуукрад босгсн шүрүнднь
Шил бääшнь дääвлэд одв,
Ишкэд орксн газрнь
Ивтдән шуурад онъгъав.
Келсн үгиннь дүүрән
Күмн делкә дүүргв.
Хамрарнь гарсн ки
Хүвсхл, галв татв.
— Ам аврсн чамд
Арүн ханлтан өргджәнäv—гигъад
Арг Улан Хонъгър
Арагньд өбрдэд суув.
Өр цääтл тер кевтән
Гинчән тоодж нәр кев.
Өмнк кевтән Тарха болад
Өрлө ирэд гертән унтв.

АРВН НЕГДГЧ ДУНЬ

Манъгъдур үдлэднь бас
Мөрән хәләхәр йовна.
Тенъгрлә цацурм өндр уулин
Тунь ора деернь гарад,
Ар бумбин төрскән санад
Асхрулад уульн дуулна:
— Арвн нääмн галвр насм,
Ач угагъар чилхм болхв?

Арг Улан Хонъгър гидж
Амлхан амти уурхм болхв?
Ээдж, аав болсн кӱгшд
Эн зовлнъгим меддг болхнт!
Ниич нутгимм сӱртӱ баатрмуд
Неквр кегъӱд ирдг болхнт!
Кӱӱнӱ газрин шахриг яяхв?
Кӱӱкнӱ, Геризли, седклиг яяхв?
Залу занъгъсндан гидг билӱс
Зӱрн бӱӱдж негӱн медсв.
Нутг мини йир иклӱ,
Нама гихнь тедӱ ӱнрлӱ,
Таалдж теврӱд энъкрлдж ӱмехнь
Тӱмн сай оли амтилӱ.
Алтн Цеедж Кӱнъкӱм ягълач!
ӱӱлдӱд намагъан олад оркхич!
Кӱнд гарта Саврм ягълач!
Кӱрнъ галзнари довтлад ирхич!
Галзн мини, ицлтӱ билисч,
Гарад зулхла бичӱ кӱцгдич!
Кӱӱсн дӱӱснӱ ӱмнӱс турунани
Кемтлсн шаврар уул босхич!
Ирсн кергӱн эс кӱцӱхнь
Илм болад тохм тасрsv.

* *
*

Шинджч Цагъан кӱӱкн
Шурджинънад кӱрӱд ирв.
— Юнъгад нигтлӱн уульнат,

Ююндан саначрхнат?—гив'.

—Гарси, төрси газран

Санад дуулджанав—гив.

—Үр, иньгүдән санад

Уульджанав--гивл Тарха.

—Хаана күүкнә күргн

Хол газрас ирси

Көлтә ик нәр

Кехәр бәйнә асхндан.

Геризл таниг иртехә гилә,

Гал бөкән тәвхәр келлә.

Күрәд ирти!—гичкәд

Күүкн гүүггәд хәрв.

Тарха бас герәдән

Тарваггәд хурдарн ирв.

Асхи хотан ууггәд,

Аав, ээджән унтулад,

Шил бәәшинь нүдләд

Шуст гиггәд одв.

Күрәд ирн гихнь

Күүкд ниргдәд бәәнә.

Бөкмдн ирчкдж—гилдәд

Бөкин хувц үмсгв.

Бөкириг дунд гарггәд

Бәрлдх газрть зогсав.

Күргнә ик бөк

Көвүг гәәлдж келнә:

—Нама юнъгад даминнат!

Ноолдулхар бәәхтн кемб?

Нуснъ хаксад уга
Нудрман чинъгә кӧвүн.

Кургнә бӧк тингдждж келәд
Кӧлән ӧскәлдәд уульв.

Энъгин залус одад
Эвдждж бәәдг болна.

Тарха худлар бӧгдигъәд
Түрү дүр гаргъна.

—Шулун ноолдтн!—гидждж
Шугъугъас күргн хәәкрнә.

Таш—баш бәрлдәд

Теврлдәд авв.

Бӧк кӧвүг ӧргнә,

Болв ормаснъ кӧндәхш.

—Хәлә, кунд гәвч,

Хәәрхн, ягъджасм энв—гидждж

Күргнә манъгъс бӧк

Келдждж йовдг болна.

Күчтә хар бӧкиг

Кӧвүн ӧргәд ачв.

Такмаснъ атхдждж авад

Тенъгр тал шивв.

Унад ааштлнъ шүүрч авад

Ухан сегәгъинъ алдулн базгъв.

Долан тоха газр дор

Догдлулдж орулн цокв.

Күргнә чирәнъ хумхарад

Келдг үг олдхш.

Гернэл күүки мусхлзад,
Герл гарч дуньганя.

Гернэл Тархаг дуудад
Герадан дахулад хярв.
Арзин сүүр бас кегяд
Амн үган цяалгыцахв.

Хаана күрги сөөднь

Хярд йовдж одв.

Ноолдана мөря кевтан

Нуста көвүнд тусв.

Миньгын хон, цагъан өргя

Маньгьдуртнь Тарха авад хярня,

Аав, эдж хойртан

Асхиднь келдг болна:

—Цаглшго малта кун

Цахрт баядж болшго.

Нуурин көвяд буудж

Нутг бүүр кей.

—Терчнь чик гидж

Тендас ээджинь келня

Аавнь чиги чик гидж

Ардк орминь ясдж келня.

Энь уга нуурин көвяд

Өргягъан баряд бууна.

Кишгар учрси малнь

Кок теегиг бүтаня.

АРВН ХОЙРДГЧ ДУНЬ

Дуута Джаньгьрин орн

Догдлдж кол кодлня.

Баатран угалдж күүндэд
Бүкл ор ниргүлнэ.

Джаньгър шуукрна, саналднэ,

Джигтәхн йовдлд геюрнэ

Амн иньгән санад

Асхрулдж уульн келнэ:

—Арг Улан Хоньгър минь,

Альд ода бәәхм болхвч!

Ягъад одсн болхвч!

Ягъсн өбчрхг юмбч!—

Нойн Джаньгърт ухагъан

Ниич баатрмуднь сүвлнэ,

Неквр кехм боллдад

Ниргәд, шуугад одцхав.

Отг дотран тоомсрта,

Олн дундан күүндтә,

Күмнь цецниг бийдән шиньгәсн

Күнъкән Алтн Чеедждән

Зергәс, Джаньгър нойн

Зәрлг болна:

—Көгшн Күнъкә минь,

Келх, аәльдх танд.

Хоньгъран ягъад одсиг

Хавта цецм медит!

—Зулха хаана нутгт

Зуд уга бәәнә—гидж

Цецн Күнъкән алтн

Чеедж өвгн келв.

Арзин сүүр бәрлдәд

Андгъаран төрскидан өгв.
Нәр—джиргъл келдәд
Некврин хаалгъан йөрәлдв.
Хурдн, хурдн күлгүдиг
Мөрч тоотнъ тохв.
Дегц баатрмуд мордад
Довтлад йовад одв.

Телүләд оддг Арнзл
Тасрха өмн эрвлзнә.
Богд Джанъгърин ард
Баатрмуднъ довтлна.

Сара йовдлиг өдрә кегъәд,
Салькнас түргәр довтлад
йовна.

Тенъгс, дала, уул голиг
Тегшднъ гатлад йовна.

Джилә хол газрас
Джики холд күрл бәәшнъ
Герлнъ мандлж гарад
Гилвкәд, долвкәд үзгднә.
Күлгүдин туруна әәд
Күчтә уулмуд хольврад йовна.
Газр шууртлан чичрәд
Галв метшнъ догдлна.

Зулхан нутгар орад аашна,
Збрдж әмти гарч гәәхнә.
Уулин дүнъгә боднъгуд
Урлда кегъәд цүврәд ирнә.
—Мендвт!—гидж кели

Мөрнәси Джаньгър буув.

Хәрд мордси баатран

Хәәдж йовхан келв.

Хаана үүднд амддж зогсад,

—Хоньгърим гаргъдж өгти!

гив.

Килгъ арман ээмдәд

Көндлнъ зогсад оркв.

Хоньгър Джаньгъран тәнбәд

Хурмст эцкдән аргъулхи:

—Кергтә күүнтн манад

Кевтнә гитн—гив.

Хурмст өвгн хурдлад

Хаанагъур күрәд ирв.

Көвүнтн манад бәәнә,

Күрәд ирхитн эрв—гив.

Джаньгър көгшәг сундлад

Джолагъан татдж эргүлв.

Өвгн гаран заагъад

Өргәгъән үзүлв.

Өөрдәд гүүлгәд ирхнъ

Өмнәснъ Хоньгърнъ тосв.

Урдк өнъгдән хүврәд

Уульад Джаньгърла үмслдв.

Тооси өөдән цоонгрси болла,

Тесси уга, дарунъ

Гучи хойр боднъгнъ

Газр дарад орад ирв.

Ах—дүүнр баатрмуд

Арзин сүүрэн өвгнэд кев.
Дуута Джаньгърахн гисарн
Дуулад нээрлэд баяв.

Эзн нойн Джаньгър
Энъкр иньгасн сурв:
—Зулхан нутгт тегэд
Зөвтэ күүкн баянү?

—Күн келсн нег
Күүкн баянал—гив.
Күүкн бийнь нанд
Кецү дуртал—гив.

Хот—хүрмән авад
Хаанад одхар гарв.
Догши Цагъан Зулханд
Дегц ирлэд орв.

—Күн болгънд
Күүкән өгхәр баяхшв.
Маргъа кенäv, тер
Маргъа авснтн авг—гидж
Хан хаякрдж келэд
Хүрмин улсд уурлв.

—Маргъхла маргъий гидж
Марзадж Джаньгър инäv.
Көтчән Зулха мордулад
Күргән иртхә гилгв.

—Күргд ноолдтха, диилснь
Күүким тегэд өргәлтхә!
Иигдж келэд зулха!
Ишкә герәдән йовад одв.

Джанъгърахн сергхәр гарад

Түдүхнд дунъгърад суулдв.

Аср Улан Хонъгър

Аамшгтә йовдлан келв.

—Түрәд, муурад ирхләри

Тарха көвүнд хуврләв.

Өнчи эмги, өвгид

Көвүчлсн үрнъ боллав.

Алдр мана ориг

Амти медәд авчкдж,

Хүвтә нутгв гилдәд

Хурх болгъндан күүнднә.

—Күнд гартан бәәсн хөөннъ

Күмнд дорацад одхи угач.

Зөрмг Санлан бәәсн хөөннъ

Зовлиъ дәәс үзхи угач.

Алти Чеедж аавчи бәәнәлм,

Аәлдәд чамагъан олад орквш!

Амнъ инъг Джанъгърчи бәәнәлм,

Аср уландан күрәд ирвшлә!—гид

Алдр Джанъгър келв.

Гал үдин хурц нарн

Газр шатагъад бәәнә.

Дольган сәәхи джирлгъән

Довтлад, эрвлзәд бәәнә.

Джирлгъә дахдж урлдгсн

Джирлзсн баран үзгдв.

Удсн, уга мөртә улс

Усн, цасн орад ирв.

Мала Цагъан бок күргн

Мөрнәсн бун йовдж:

—Мини күүк булахар седдг,

Мини Өшәти хамав?—гинә.

Хаана Өргәд гинчнр

Хот хорагъан орулв.

Хойр хүрмиг дегц

Хоршагъад эдләд чиләв.

Күргд ноолдулхм—гидж.

Күүкнә эцг келджәнә.

Әср хойр бөкиг

Авч ирәд зогсалгъв.

Тәкм шилвәсн шүүрлдәд

Татлдад, сегсрлдәд оркв.

Мала Цагъаниг Хоньгър

Мөлкүләд, газр үмкүләд,

Долан тоха газрт

Дор орули цокв.

Гернзл күүкиг буулгъад

Гер—мал болад.

Арг Улан Хоньгър

Арзин сүүр кегъад,

Әмт цуглулдж тоогъад

Әвртә нәр кев.

Хаана аәмг алвт

Хоньгърниг дахх болв.

Эзн богд Джаньгърт

Эньгдән цергнәвди гив.

Өрүндий Джанъгърахн

Оруд нутган нүүлгъв.

Аризлан унцхасн баатрмуд

Арман ээмдән белдчксн,

Ар Бумбин оран темцәд

Андгъарин дуугъан дуулад гарв.

„Эзи боғд Джанъгъртан церглий,

Эврә нутган үктлән харсий!

Хаджугъин хорн дәәсән

дарий,

Хамг зүүл әмт төвкнүлий.

Ахир—дүүнр уурәрн болдж.

Андгъаран Джанъгъртан өгий!

Мавла теслцх манъгъс гидж

Мел йиртмджд уга биший!

Арзин сүүрән бәрәд суухларн

Арман өөрәсн бичә холдхий!

Дөрви түвин галзу могъас

Данъ нааран хәәләгъә биший.

Анчи гигч чолун зүркән

Амтнәнн төләд өрчәсн сугълий.

Асхрв чиги аагъ цусилм.

Агрв чиги нәәмхн чимгилм.

Мини чини гих уга

Маш Бумбин оран батлий.

Мөнък кумнь джиргъл делдий

Мани уйирт амуль эдлгий!

Элет, январь, февраль—1940 жыл.

3 Төрскн

ХОИР ЦАГИН ХОЙР ДУН
НЕГДГЧ ДУНЬ

Нүльменä гашунд
Нүднѳ хавдси
Ацана күндд
Аргъан барси.

Энлгъни шивä
Ээмдän даасн
Эгл хальмг
Энъгсдж йовла.

Байн, нойн
Бахлурт суула,
Гелнѳ, лам
Генүлдж шарла.

Ўкл, хариъгъу
Ўүмдж галзурла
Өлн харгънхд
Өөмлä хальмг.

Буурха герт
Бугс нäэрлджälä.
Герл нарна
Голнъгтрдж шагъаджала.

Өткär бадгълси
Шумрин утан

Амтнә өрч
Аврлдж идлә.

Угатә хальмг
Уульх медлә.
Уйлгъта дун
У теегт—
Сонъсдгнь уга
Сохр, дүлә...

Ээм хагърха
Элкн хоосн
Зовлнъ дала
Хөрлгъ медхш.

ХОЙРДГЧ ДУНЬ

Долвксн нарн
Дуурч гарв.
Дүрклгсн джиргъл
Дүүрнъ мандлв.
Герлтә шамс
Геглздж чирмлднә.
Гер дотрк
Гегәрдж сарулдна.

Элсн шоран
Элст селән—
Энъгндж боссн
Элст балгъсн.
Харнъгъу, өлнд
Хәрүд уга.
Баатр герл
Байсдж нутгль.

Машин трактор
Манъгъс кѳлгн,
Комбайн теегин
Күчтә кѳлгнъ.

Бички хармуд
Биилдж эрвлзнә
Ацана хармуд
Ачтә кѳлгн.

Деер, тенъгрт
Делнә самолет.
Деернъ хальмг
Дуулдж йовна.

Ачтә Ленин
Амнд Хальмгин,
Агъу ханлт
Алдр Сталинд.

Алти закон
Амтнә диилвр.
Билгч Сталин
Баатр гәдр.

Шин джиргъл
Шиигәд буслджана
Хальмг цугтан
Халдж дуулджана.

КЕРМ ДОТР

Теньгс дунд
Керм йовла,
Түн дотр
Көвүд йовла.

Мини үүрмүд
Цугъари унтдж
Манъхкр керм
Цуурдад йовна.

Кермин өнцгд
Күүкн зогсдадж.
Күрч ирәд,
Күүндхән хяävв.

„Хальмг күүкн,
Хамагъасвт?—гиклә
Толгъагъан зааләд
Терм алиътрв.

„Белмәсм*)“ гичкәд,
Бийим хайв.
Тачалддж дахад
Тур**) гивв.

*) Белмәсм хасг үг—меддәйхшв гиси үг,

**) Тур—зогсти гиси үг.

Медсн үгән
Мел келчкв.
Чееджм шавхгдад,
Цаälзäд зогсвв.

Күүкнүр эргäd
Күрч ирвв.
Зөварт ширтлдäд
Зогслдад оркввдн.

„Хасгвт?“ — гидж
Күүкн сурв.
„Хальмгв“ — гидж
Келвв иньгтән.

Келх келән
Күүктä олвв.
Орс келн
Орчулач болв.

Хальмгвт? — гидж
Күүкн мөшкв.
Түүгинь йовулдж
Толгъагъан геквв.

„Хальмгв“ — гидж
Күүкн келв.
Хасгин келär ;
Келдв гив.

Хасгин нутгт
Төрләв гинä.

Хальмг келән
Медхшв гинә.

Танъгърг болад,
Таарч байсвв.
Иньгүдән серүләд
Инженерлә таньлдулвв.

Теньгс дунд
Керм йовла.
Түн дотр
Төрлмүд харгъла.

1940

КЕЛ ҮНÄН

Бадм цецк мет күрнүгтсн
Торгын халхичн үмсхәр седхшв.
Бульгджд дуулад аävлхэгъән

цокгсн

Теркә зүркидчн эзрккәр бääхшв.

Тегäd юнъгад иньг нанас

Туула мет хавтадж зулнач?

Теричн гутхий, нама дахснас?

ч болхийч аль, келхнч?

Үниг тевчс гих

уха седкдән бәрич.

урсв, кел үнән,

нег хәрүгъинь өгич!

1940

ХААРН КӨВҮН.....

Хяарн көвүн... болад
Харгъси үүртән негнь келнә.
„Юмб? Кемб“?—гигъяд
Юм эс медснь сурна.

„Меднч,....., көөркиг?
Му үүлән эдлджәнә.
Турита гергнә хату амгъад
Тиним цецн эвдрджәнә“.

Гергнә догши зовалгъна көгд
Герлтә цецк ъмъ алдв.
Гейүрәд, тоолврчад, гурнигъяд
Гертәси газаран гархш.

Гергнә келсәр үүрм бәәнә,
Геглзяд керүлднъ бииләд сөгднә.
Су гихлә чөклздж сууна,
Седкл ухагъан геегъяд бәәнә.

Өцклдүрк мана энъкр үр
Эндр мана зергләнд уга.
Үксн уга, тер әмд,
Үүлтә тахд иньг архлата.

Герги уга мини үр,
Гер авлгынч хату төр.
Седклән дахсн бат үр
Олна гидгиг бичә дамбрл!

1940.

ДАГЕСТАНА ТУСК ШЎЛГЎД

I. АУЛМУДТ ЭНДР САН ОДР

Аулмудт эндр сән өдр
Амти кеерч. Сәәхи хувцта.
Зуугъад давси көгшд чиги
Зург метәр кеерч. Байслгъта.

Хар нүдтә гольшг күүкд
Харадала мел, шулуи.
Саак гейүрлгън, харадлгън
Сөөн зүүднч болхш эднд.

Уулин ори*) эндр
У авчкдж уралан,
Нарни герл үн деер
Насни туршар гарч, мөнъкдән.

Уулсин белд, аулмудар
Улсин нәр буслна. Байр...
Ик, бички—цугъар
Ик кишгәр дүүрнъ.

*) Уулин ори—Дагестан.

Баахи кѡвѹн, гавшун лезгин
Булнѣгас хагдад тусна, дунд.
Дугърдг мет дугѣрад одна.
Домбрин айсла негдѣд одна.

Байр ирв, аулмудт.
Бийсднѣ темдгтѣ ѡдр.
Зуугѣад давсн кѡгшд чигн
Зург болтлан кеерч. Байслгѣта.

II.

Уулс эргмд манѣхалдна.
Унѣртдж тег кѹринѣ.
Кѡк тенѣгс ценѣкртнѣ.
Кѡвѣгѣинѣ дольганѣ цокна.

Цегѣн тенѣгр, сегркѣ.
Ценгтѣн газр сарулдна.
Алти шаргѣ-нарн.
Агѣу газрин герлтнѣ.

Эн орнд йир сѣѣхн
Эсвлсн шѹлгѹд булгшинѣ асхрна.
Мана цагин Гомер чигн
Мактмдж уга, билглѣ.

Дагестан! Дагестан минѣ,
Домбримм айс яснач.
Билглѣд, дуулад бѣѣхнѣ
Биид омг орулнач!

III. ТАНЬЛДХАР ЧАМТА СЕДЛÄВ

Мини му хувär
Машин эрт ирв.
Нама үдшäси лезгинк
Невчк өтрлси болхнч.

Өтрлси болхнч невчк.
Онцлдс гилäv чамта.
Тенъгр цокг, үнндän
Таньлдхär седлäv чамта.

Таньлдхär седлäv чамта
Түүгим эс медвч.
Маниг эс күндäси
Машин харш болв.

1940

IV. УУЛИН КҮҮКНД

Хальмгин хол теегэс
Хэрин гиич боллав.
Сээхн күүкд йөрөдж
Сөнъ өөдән өрглэв.

Уулин күүкн чамд
Ухани үнән келлэв.
Келхэр, йирдән бишл,
Күүкн бийдчи дурлад.

Төвшүн хар нүдчи
Теркә зүркндм үлдв.
Асхргсн бүләкн нүльмснчи
Аршан хур болв.

Бас нег цагт
Бидн эс харгъхй?
Көк тенгсәр хоюри
Кермәр эс йовй?

* *
Угзргсн зеердм инцхэггәд
Уулин беләр джирлзв.
Ухагъан алдсн күүкм
Уул деерәс дайлв.

1941

УХАМ ТУСАД УРСНАЛА...

Цегäхи нуурин уснас
Цервси күүки үүрнälä.
Ус үүрснднь бишлä,
Ульгън-дульгънднь дурлнав.

Öрүн асхи хойрт
Öбрärm нур орнала.
Öбрärm гарснднь бишлä
Öкärлыг бийднь дурлнав.

Зальтгсн альвн зүркм
Заядар дотран урснала.
Урсн гидж урсхшла
Ухам тусад урснала.

1941

БАЛЬЧГИЧ ТУСК БАЛЛАДА

Бальчг,
Бузр --
Бигшнӓ.
Балгъсна
Хоти
Булхана.
Бальчг,
Бузр—
Гемин
Кӧтлвр.
Бальчг,
Бузр—
Гаругъин
Кӧтлвр.
Кедӱ гем
Бузр зӧӧнӓ...
Кедӱ гару
Бузр иднӓ.
Белкӱсцӓ
Бальчг
Элстд.
Бийӓн тач
Кӱгдлсн машид,
Кӱд

Элст дунд.
Кедү нүдн
Тедниг үзнä...
Кедү нүдн
Төртән авхш...
Автобазин
 машин
Алс цокад
 ундж.
Хäвргьднх
 зогсджасн
 эзнх
Хаджугьни
 нүдär
 хälänä.
Толгъагъан
 зäälсьсн
Шофер зогсна.
Тоолвр
 гүүлгсн
Шанагъан
 түшнä.
Эзн уга
 машинд
Элкм харлна.
Элäd,
 эрт
 эвдрхнх
Энхнäd

Өмнм

зогслдна,

Чавас!

Чинъгнән

баас!

Чичрәд

хәрү

хәрнә,

«Чиш!» гилддж

Чикән хаалдна.

Газр

бийнъ

хагсх—

Гарх

нар

куләнә.

Бальчг

арчхд

Гарх—

Бийинъ

Гаругъас

Аәлднә.

Бальчг,

Бузр—

Буг, тфу!.. ✓

Биди

Теднәс

Бөквдн, о-о!..

Болв гилә

Балгъсия
Совет

Бальчг
үзхш.

Седнь
Комхознь
Серядч уга.
Комхозин

газа

Күзүца
бальчг, чиш

Горсоветин
газа

Госца
Бальчг, чиш!
Эн

бальчгла

Эди
таарч.

Элги
болад,

Эвтән
багтдж.

Хату
чолу
девсй!

Хотл
балгъсан
Кеерүлй

Элстм
тегэд
Эргмдэн
дүнъгэх,
Эрднь
чолуншнь
Энъдэн
долвкх.
Бальчг,
Бузрас
хббгъх —

Букл
Балгъсна керг!

Бостн!
Бийсэн
Белдтн!
Бальчгур
Дә босхий!
Балгъсан
сәях
кей!

Күрз,
сәвүр ✓
авад,
Күүчәд
бузр
арчй!

Цевр,
сӕӕхнӕр
балгъсан
Цугъар
бӕрхӕр
ноолдӕ!

Элст, февраль, 1941 дж.

Сөнъгин дун	3.
Ленивэ туск хальмг дун	5.
Баатрин туск дун.	7
Баатрин дуудлгъи	9.
Ойнд	10.
Ах-дүүнртан	11.
Уүнд би төрлэв.	12.
Төрөн газр	13.
Дегтр	15.
Хаврин туск стих	16.
Сайхулин туск дун	18.
Дун дууч хойр	19.
Марха	21.
Саглрсен сайхи тарйгъарнь	22.
Хаалгъ тосхий	23.
Овгнэ йөрэл	24.
«Алти цецгэ»	25.
Тарха көвүн.	31.
Хойр цагин хойр дун	66.
Көрм дотр	69.
Бел үнэн	72.
Хайрн көвүн.	73.
Дагестана туск шүлгүд	75.
Уулин күүкнд	78.
Ухам тусад урснала	79.
Бальчгин туск баллада	80.

Редакторнь Шалвра Г.
Тех. редакторнь П Швачко
Дегтрин гадринь зурснь зурач Хазга С.
Корректорнь Ялмтин Г.

Сдано в набор 4/III-41 г. Подписано к печ.
5/IV-41 г. Бум, 60×92¹/₂ эк. печ. лист 2³/₄. У.-а.-л.
1³/₄. Знаков в печ. лист. 45.000. Тираж 4150.
ЛС1263 Заказ 050

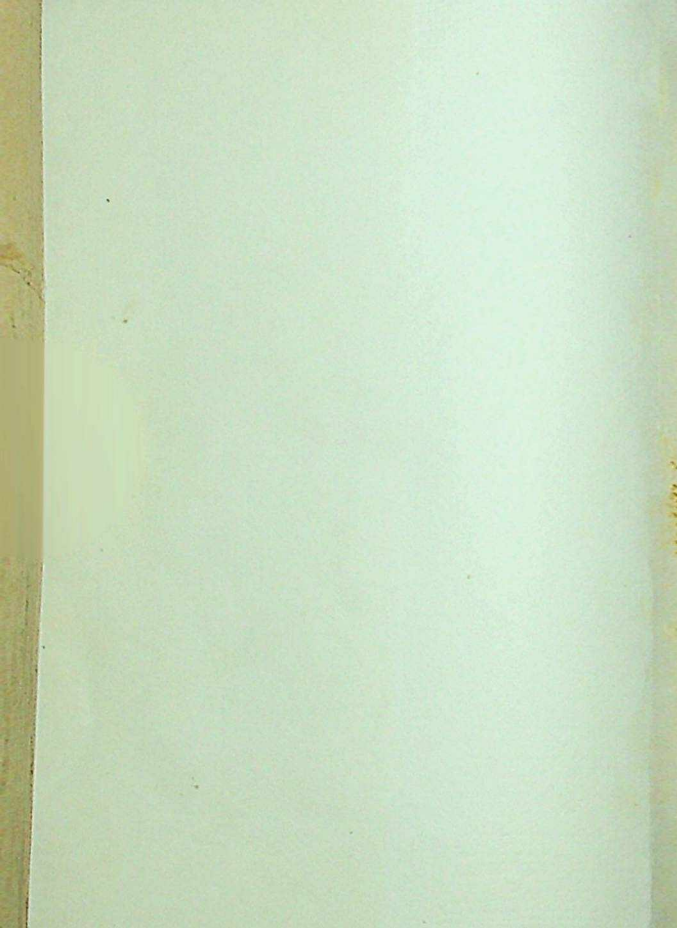
Типография № 1 НКМП КАССР, г. Элиста.

5

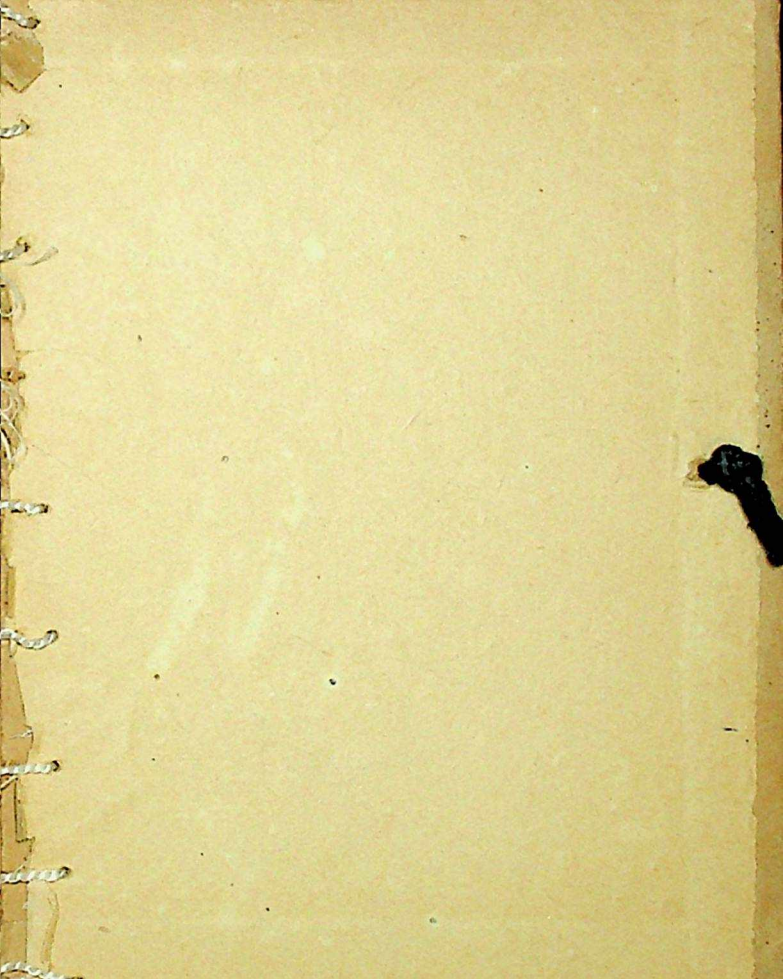

030
3/11/2003.

Ўянь 3 арслиъ.

21949

Ц. ЛЕДЖИНОВ

Родина

Стихи и песни

На калмыцком языке.